

ЛОКАТИВНІ ІМЕННИКОВІ ЮКСТАПОЗИТИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано дериваційні та семантичні ознаки локативних іменникових юкстапозитів української публіцистики ХХІ століття. Складні іменники на позначення місця поділено на чотири семантичні групи: назви приміщень; назви установ, організацій; назви місцевості; назви населених пунктів, країн. Також виокремлено локативні юкстапозити з найуживанішими компонентами, зокрема *будівля-*, *музей-*, *фірма-*, *країна-*, *VIP-*.

Ключові слова: юкстапозит, локативні назви, українська публіцистика.

Локативні номінації посідають провідне місце серед різних тематичних груп лексики. Вони формують «одну з найважливіших і найскладніших категорій, що пов'язана зі сприйняттям людиною навколишнього світу, зокрема просторових характеристик, і відображенням його в мовленні» [2, 5].

Назви місця належать до сфери широко вживаних слів і постійно привертають увагу науковців. Окремі аспекти цієї тематичної групи розглядали П. Білоусенко, О. Виноградова, І. Ковалик, Б. Крея, О. Меркулова, О. Пелехата, І. Юдницька й ін. Структурні характеристики складних локативних назв частково подано у працях Л. Азарової, Н. Клименко, І. Ковалика, І. Мисливої-Бунько, О. Стишова та ін. Проте в мовознавстві відсутні окремі дослідження, присвячені цим дексемам. Тому пропонується стаття – це спроба авторської класифікації цих лексем.

Мета статті – класифікувати локативні іменникові юкстапозити за лексико-семантичними ознаками.

Об'єктом дослідження послуговували юкстапозитні назви місця, зафіксовані в українській публіцистиці ХХІ століття, а предметом – їхні дериваційні й семантичні параметри.

Джерелом фактичного матеріалу обрано українськомовну пресу ХХІ століття, яка віддзеркалює сучасний стан української мови, зрушення в лексичній і словотвірній системах, зокрема виникнення нових слів і введення в тексти актуалізованих, запозичених лексем, активне творення складних одиниць.

Локативні номінації як ядро мовних засобів, що відбивають просторові відношення, можуть бути передані не лише простими словами, а й складними. Тобто лексемами, утвореними способом словоскладання, чи юкстапозицією – поєднанням самостійних слів в одну лексему без сполучних голосних.

На основі дібраного фактажу локативні іменникові юкстапозити поділяємо на чотири групи: 1) назви приміщень; 2) назви установ, організацій; 3) назви місцевості; 4) назви населених пунктів, країн. Самі групи кількісно неоднорідні. Найбільшу становлять слова-найменування спеціально обладнаних приміщень. У них здебільшого на першому місці стоїть назва приміщення, а другий компонент указує на спосіб його використання, зовнішній вигляд, матеріал тощо: *банки-стягувачі*, *бараки-«вулики»*, *бізнес-центри-вискочки*, *вежі-близнюки*, *дача-годувальниця*, *дім-човен*, *завод-гігант*, *завод-переробник*, *кімната-майстерня*, *лікарня-довгобуд*, *палаці-новобудови*, *стайня-в'язниця*, *ФАП-піонер*, *школа-інтернат*, напр.: *Ми сьогодні маємо чимало шкіль-партнерів із кожної скандинавської країни* («Освіта України», 29.05.2009); *...Є на Донбасі такий архаїчний куточок, де збереглися столітні бараки-«вулики», розгороджені фанерними листочками на десятки міні-квартир* («Україна молода», 25.09.2013). Серед опрацьованого матеріалу виокремлюємо три основні слова, з якими інтенсивно творять деривати: питомі *будинки- / будівля-* (*будинки-божевілля*, *будинки-красень*, *будинки-монстр*, *будинки-пустка*, *будівля-королева*), *хата-* (*хата-зруб*, *хата-кам'яниця*, *хата-мазанка*, *хата-пустка*), латинське *музей-* (*музей-заповідник*, *музей-катівня*, *музей-меморіал*, *музей-панорама*, *музей-садиба*, *музей-світлиця*), напр.: *...Площа хмарочоса становитиме 74 тисячі квадратних метрів, фасад «будівлі-королеви» буде зведений зі скла та алюмінію* («День», 09.01.2008); *3 часом з'явиться і музей-панорама, присвячений цій історичній битві* («Урядовий кур'єр», 10.01.2009).

За нашими спостереженнями, у газетно-журнальній публіцистиці активно функціонують назви приміщень із препозитивним компонентом-конкретизатором, який указує на мету, спосіб, сферу використання будівель, їхнє територіальне розміщення тощо: *бізнес-клуб*, *бізнес-сервіс-центр*, *бізнес-центр*, *горе-вузи*, *дизайн-студія*, *д'н'б-сцена*, *нюз-рум*, *кальян-бар*, *Карнегі-хол*, *коала-парк*, *люкс-апартаменти*, *люкс-номер*, *медіа-дом*, *піар-школа*, *покер-клуб*, *преміум-приміщення*, *рок-клуб*, *скейт-парк*, *тату-салон*, *шоу-рум*, *фітнес-центр*, *call-центр*, *chill-out* (відпочинкова зона), *Coral-castle*, *Hardcore-сцена*, *jungle-клуб*, напр.: *Полювання на них [коал. – І. М.-Б.] заборонили, створили «коала-парки», куди ввозили вцілілих тварин...* («Сільські вісті», 27.05.2010); *...Відкривається перший jungle-клуб в Лондоні* («Птаха», № 2, 2009).

Високої словотвірної інтенсивності в мові друкованих мас-медіа набуває англійське *Інтернет* – 'всесвітня асоціація комп'ютерних мереж, інтегрована мережева «павутина», що складається з різних

комунікативних мереж, об'єднаних у єдину логічну архітектуру» [1, 501]. Заклади, у яких маємо доступ до Інтернету, називають так: *інтернет-центр, інтернет-кафе, інтернет-клуб, інтернет-казино*. У складних назвах споруд ця основа набуває ще й іншого значення – 'віртуальний': *інтернет-аптека, інтернет-банк, інтернет-бутик, інтернет-крамниця, інтернет-магазин, інтернет-поліклініка, інтернет-школа*, напр.: ...*Інтернет-поліклініка, організована місцевою владою, використовує для роботи безплатну програму «Skype»* («Експрес», 11.11.2010).

Ще однією поширеною лексемою-складником, узятою з комп'ютерної термінології, назв місця дії в арсеналі журналістів перебуває **онлайн-**: *онлайн-галерея, онлайн-магазин, онлайн-музей, онлайн-офіс, онлайн-цвинтар, онлайн-школа*, напр.: *Уже кілька років триває робота над проектом зі створення онлайн-музеїв України* («День», 22.12.2011).

У процесі творення назв приміщень починають активно використовувати досить нову основу **спа** (чи варіант **SPA**), що стала «значком лікувально-відновлювальних процедур» [3, 181]: *спа-відділення, спа-салон, спа-санаторій, спа-центр*, напр.: ...*В Буковелі розвідано родовище мінеральної води і відкрито бювет, медичний центр, <...> спа-відділення...* («Урядовий кур'єр», 24.01.2009).

Основа **VIP- (ВІП-, він-)** розширює свій словотвірний потенціал завдяки творенню й назв місць зі значенням «місце для високопоставлених осіб; місце з підвищеним комфортом»: *ВІП-зона, він-кімната, ВІП-ложа, VIP-заповідник, VIP-камера, VIP-лікарня, VIP-ложа, VIP-магазин, VIP-санаторій*, напр.: *Столична VIP-лікарня для чиновників скупилася на 6 мільйонів* («Вечірній Київ», 05.09.2013). Здебільшого ці лексеми мають негативне забарвлення.

Широку сферу вживання мають юкстапозитні назви приміщень, у структурі яких перший або другий компонент указує на надзвичайні особливості (зовнішні чи внутрішні) об'єкта: **диво-** 'те, що викликає подив, здивування' [1, 294] (*диво-будинок, диво-будівля, диво-замок, диво-палац, диво-храм*) і **-красень** 'вирізняється своєю красою; про щось гарне' [1, 583] (*стадіон-красень, церква-красуня, школа-красуня*), напр.: *На донецький стадіон-красень, розрахований на 50 тисяч глядачів, прийшли 18 тисяч* («Високий замок», 13.08.2010).

Засвідчено кілька дериватів – назв будівель, складники яких значеннєво конкретизують один одного: *готель-бутик, гуртожиток-готель, кав'ярня-магазин, кафе-ресторан, магазин-салон, павільйон-зупинка, перукарня-салон, церква-каплиця*, напр.: *У Луцьку налічується 312 павільйонів-зупинок громадського транспорту* («Відомості.іа», 10.10.2013).

Найчастіше в мові сучасної публіцистики вживають назви установ, організацій, у структурі яких опорні препозитивні іменники іншомовного походження: французького – **компанія-** (*компанія-виробник, компанія-монополіст, компанія-постачальник, компанія-судновласник*), латинського – **організація-** (*організація-виконавець, організація-іменник, організація-підрядчик*), **партія-** (*партія-гігант, партія-сателіт*), **фірма-** (*фірма-грабіжник, фірма-кредитор, фірма-одноденка*). Зафіксовано юкстапозити з цим самим значенням, перший компонент яких питомий – **підприємство-** (*підприємство-балансоутримувач, підприємство-боржник, підприємство-виробник, підприємство-роботодавець*). Другий компонент назв організацій указує на діяльність установ, юридичний стан та ін., напр.: *Підприємствам-виробникам фарфору самотужки доводиться вирішувати найскладніші проблеми* («Сільські вісті», 09.11.2010); ...*На шляху від газового сховища <...> до споживача <...> засіли кілька фірм-грабіжників* («Експрес», 23.09.2010).

Трохи рідше для творення назв організацій, товариств залучають юкстапозитний тип «іменник-конкретизатор + опорний іменник»: *гей-співтовариство, монополіст-молокозавод, прес-група, регбі-гурт, Трейд-клуб, топ-клуб, call-центр*. Препозитивним компонентом може бути й абревіатура: *ГЗК-компанія, ІТ-компанія, ПЕН-клуб, піар-компанія, СНД-центр*, напр.: ...*Каже «Експресу» менеджер проектів однієї з провідних українських ІТ-компаній Михайло Катрук* («Експрес», 08.07.2010). Підвищеною активністю в творенні таких номенів відзначені англійські слова **бізнес-** (*бізнес-інкубатор, бізнес-співтовариство*), **інтернет-** (*інтернет-велет, інтернет-співтовариство*), **медіа-** (*медіа-департамент, медіа-індустрія, медіа-організація*), напр.: *Представники впливових ділових кіл Америки розкритикували новий закон, що підкреслило труднощі в стосунках між Обамою й бізнес-співтовариством* («День», 23.07.2010); ...*Медіа-організації постійно підвищують кваліфікацію своїх працівників* («Україна молода», 23.06.2006).

Досить поширені в мові ЗМІ іменники – назви населених пунктів, країн. Особливістю цієї групи є те, що на позначення держав передусім уживають не власні назви, а загальні. Вони стоять на початку деривата. Другий же складник надає точнішу інформацію про діяльність, функційні особливості, розташування: **Батьківщина-** (*Батьківщина-матір, Батьківщина-ненька*), **держжава-** (*держжава-корупціонер, держжава-паразит, держжава-партнер, держжава-сусід, держжава-хижак*), **країна-** (*країна-агресор, країна-виробник, країна-господиня, країна-донор, країна-експортер, країна-завойовник, країна-загроза, країна-імпортер, країна-кредитор, країна-партнер, країна-транзитер*), **місто-** (*місто-*

аутсайдер, місто-курорт, місто-мільйонник), **республіка-** (республіка-сестра), напр.: **Країни-транзитери** – Румунія, Угорщина і Словенія – уже дали згоду на побудову газопроводу («Віче», № 8, 2009); Питання організації зберігання, паркування автомобілів, особливо в **містах-мільйонниках**, зокрема в столиці, потребують негайного вирішення на державному рівні («Віче», № 1, 2010). Виявлено одиниці секс-столиця, у яких пояснювальне слово стоїть попереду, напр.: *Уже ближайшим часом столиця Нідерландів може втратити звання «секс-столиці» Європи* («Експрес», 15.07.2010). Є й такі деривати, що виникли за аналогією та несуть жартівливий струмінь: *Нью-Любешів*, напр.: *Так, більшість моїх партнерів загоряють, купаються нині у теплих країнах планети. Коли керівництво клубу цікавилось, де я [Тарас Михалик. – І. М.-Б.] буду під час міжсезоння, то я відповів, що їду додому. Хтось із хлопців жартома уточнив, що збираюсь у Нью-Любешів* («Волинь-нова», 04.01.2007).

Зрідка натрапляємо на назви міст, держав, що поєднують власну назву та прикладку-апелятив: *Київ-великомученик, Москва-матушка, Україна-мучениця, Україна-ненька*. Такі похідні мають підвищене емоційно-експресивне забарвлення: *Лише за таких умов ми здолаємо будь-які кризи, переможемо юродствующих гавкунів-«патріотів» від лукавого, яким не та Україна потрібна, яку сповідує Президент, а Україна-наймичка, на їхню подобу, для кланово-олігархічних політичних цілей і зисків* («Літературна Україна», 03.09.2009).

Отже, українська публіцистика ХХІ століття засвідчує активне творення і функціонування назв місця. Продуктивним способом деривації номінацій цієї лексико-семантичної групи лексики визнано юкстапозицію – процес поєднання самостійних слів в одну лексему без сполучних голосних. Локативні іменникові юкстапозити поділяємо на чотири групи: назви приміщень; назви установ, організацій; назви місцевості; назви населених пунктів, країн. Самі групи кількісно неоднорідні. Найбільшу становлять складні найменування приміщень. Оскільки ми розглядаємо юкстапозити, то пояснювальний компонент може стояти у пре- і постпозиції. Виокремлено великі групи слів, які об'єднані навколо наживаніших головних складників, зокрема: *бізнес-, будинок-, держава-, інтернет-, кампанія-, країна-, музей-, фірма-, VIP-*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
2. Виноградова О. В. Функціонально-семантична категорія локативності в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Виноградова. – К., 2001. – 19 с.
3. Клименко Н. Ф. Словотвірний потенціал запозичень у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко // Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : [монографія] / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Видав. дім Д. Бураго, 2008. – С. 173–194.

В статье проанализированы деривационные и семантические признаки локативных существительных юкстапозитов украинской публицистики XXI века. Сложные существительные для обозначения места разделены на четыре семантические группы: названия помещений; названия учреждений, организаций; названия местности; названия населенных пунктов, стран. Также выделены локативные юкстапозиты с наиболее употребляемыми компонентами: будівля-, музей-, фірма-, країна-, VIP-.

Ключевые слова: юкстапозит, локативные названия, украинская публицистика.

The paper describes the derivative and semantic features of locativ substantive jukstapozyzts of Ukrainian publicism of XXI century. Compound nouns for location description are divided into 4 semantic groups: apartment denominations; institution and organization denominations; locality denominations; settlement and country denominations. Locativ jukstapozyzts with the most frequently used components such as будівля-, музей-, фірма-, країна-, VIP- are also distinguished.

Key words: jukstapozyt, locativ denominations, Ukrainian publicism.